

مطالعه نگاره هیئت ماد در پلکان شرقی آپادانا (مطالعات موردی: ظروف، خنجر و حلقه)

وحید آزادی^۱، میترا شاطری^۲، مجید ساریخانی^۳، کریم حاجی‌زاده^۴

چکیده

پلکان شرقی آپادانا یکی از آثار مهم هخامنشی در صفا تخت جمشید است. روی بدنه این پلکان نگاره‌های فراوانی از نقوش انسانی، جانوری، گیاهی و غیره به نمایش درآمده است. هیئت مادها یکی از گروه‌های حک شده در بخش بدنه این پلکان است که به وسیله یکی از افسران بلندپایه به سمت جایگاه هدایت می‌گردند. از هدایای این هیئت می‌توان به یک عدد آمفورا، یک جفت جام، یک عدد خنجر و دو جفت حلقه اشاره کرد که همه اشیاء نام برده کاربرد تشریفاتی و رسمی دارند و از آمفورا و جام‌ها در میهمانی‌های درباری استفاده می‌کردند و این ظروف از لحاظ تقسیم‌بندی فرم، از نوع فرم باز هستند. کالاهای نام‌برده که هیئت مادها به ارمغان آوردند از جنس فلزات گرانبها هستند که هنرمندان هخامنشی آن‌ها را تولید می‌کردند. برخی از گونه‌های فلزی اعم از طلائی و نقره‌ای که در موزه‌های مهم دنیا نگهداری می‌شوند از تزئینات گیاهی هم‌چون گل لوتوس، گل نیلوفر و گل نخل از تزئینات هندسی مثل: خطوط افقی و عمودی و از تزئینات جانوری مثل: شیر، گاو، گوزن و شیردال استفاده کردند. هنرمندان هخامنشی برای تزئینات کالاهای و اجناس ارزشمند از تزئینات نامبرده به صورت چکش‌کاری، قلم‌زنی و قالب‌گیری استفاده می‌کردند که این تزئینات به نوعی هنر درباری محسوب می‌شد و قدرت و ثروت را به نمایش می‌گذاشتند. این پژوهش به روش توصیفی، تحلیلی، تطبیقی و بازدید میدانی انجام گرفته و هم‌چنین از روش مراجعه به موزه‌های داخلی و وب سایت موزه‌های خارجی، بررسی اسناد و متون تاریخی استفاده شده است.

واژگان کلیدی: پلکان، مادها، ظروف، خنجر، حلقه.

ارجاع: آزادی و. شاطری م. ساریخانی م. حاجی‌زاده ک. ۱۳۹۸. مطالعه نگاره هیئت ماد در پلکان شرقی آپادانا (مطالعات موردی: ظروف، خنجر و حلقه). نشریه جستارهای باستان‌شناسی ایران پیش از اسلام. ۱(۴): ۵۳-۶۲.

۱- دانشجوی دکتری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل.

* نویسنده مسئول: v.azadi66@gmail.com

۲- استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد.

۳- استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد.

۴- استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۲۶

مقدمه

تخت جمشید پس از شوش یکی از پایتخت‌های مهم ایران در دوره هخامنشیان است که کار ساخت آن از زمان سلطنت داریوش اول آغاز گردید و در زمان جانشینان او بخش‌هایی به این مجموعه بزرگ اضافه گردید. کاخ آپادانا یکی از بخش‌های مهم روی صفا تخت جمشید است. این کاخ دارای دو دستگاه پلکان به نام‌های پلکان شمالی و پلکان شرقی است و روی بدنه پلکان شرقی هیئت‌های نمایندگی ۲۳ کشور برای عرض تبریک به نمایش درآمده بودند. هر هیأت تعداد نفرات آن از سه نفر تا نه نفر را شامل می‌شد و یکی از افسران پارسی یا مادی دست‌نفر اول هیأت را گرفته و به طرف جایگاه هدایت می‌کردند (رجبی، ۱۳۸۰: ۳۳۵).

هر هیأت بازرگانی روی بدنه پلکان شرقی با نقش درخت سرو از دیگر هیئت‌ها مشخص و متمایز می‌گردید. که هیئت مادها یکی از هیئت‌های حک‌شده روی بدنه این پلکان است که از ناحیه شمال غرب سرزمین ایران و حوالی همدان آمده بودند و تعداد این هیئت ۹ نفر است و این گروه در ردیف اول بالای سمت راست این پلکان قرار دارد. مادها از نژاد آریایی بودند که به احتمال در قرن ۹ قبل از میلاد وارد فلات ایران شدند و در سال ۶۱۲ قبل از میلاد با کمک بابلی‌ها توانستند آشور را منقرض سازند؛ اما در سال ۵۵۰ قبل از میلاد از کوروش بزرگ شکست خوردند و سرزمین آن‌ها ضمیمه دولت هخامنشی گردید (نجف‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۵۴). این هیئت در روز سلام نوروزی^۱ به همراه خود علاوه بر لباس سواران ایرانی آمفورا، جام، خنجر و حلقه با خود به ارمغان آورده‌اند (شکل ۱) که از سوی یکی از افسران بلندپایه پارسی به سمت جایگاه هدایت می‌شوند (کخ، ۱۳۸۶: ۱۱۵). آمفورا، جام‌ها و خنجر که هر کدام به دست یک نفر از اعضای گروه حمل گردیده، اما حلقه‌ها که تعداد آن‌ها چهار عدد است از سوی دو نفر دیگر حمل شده‌اند. قبل از این که به بحث درباره کالاهای آورده شده از جانب این هیئت بپردازیم برخی از دانشمندان از جمله: اریک اشمیت در کتاب تخت جمشید (اشمیت، ۱۳۸۵: ۸۴)، علی سامی در کتاب پایتخت‌های شاهنشاهان هخامنشی (سامی، ۱۳۸۹:

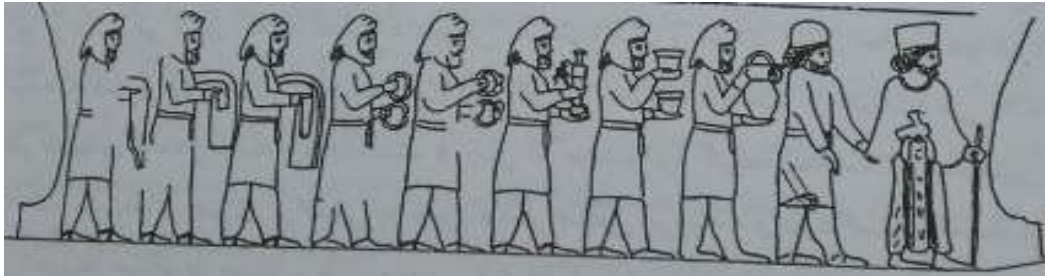
۱۴۷)، هاید ماری کخ در کتاب از زبان داریوش (کخ، ۱۳۸۶: ۱۱۶)، مایکل رف در کتاب نقش برجسته‌ها و حجاران تخت جمشید (رف، ۱۳۸۱: ۶۴)، علیرضا شاپورشهبازی در کتاب راهنمای مستند تخت جمشید (شاپورشهبازی، ۱۳۸۴: ۱۲۶)، رمان گیرشمن در کتاب ماد و هخامنشی (گیرشمن، ۱۳۹۰: ۹۵) و جان کرتیس در کتاب امپراتوری فراموش شده (کرتیس، ۱۳۹۲: ۱۰۳) معتقد هستند که هیئت بازرگانی اشاره شده مربوط به مادهاست که تابع امپراتوری هخامنشی بودند که به همراه خود تعدادی کالا با خود حمل کرده‌اند که افراد نام برده به صورت اندک و مختصر به کالاهای آورده شده اشاره داشته‌اند.

در این مقاله کوشش شده است به بررسی کالاهای آورده شده از سوی هیئت مادها در بدنه پلکان شرقی آپادانا از منظر باستان‌شناسی پرداخته شود و این که اجناس آورده شده از قبیل: آمفورا، جام، خنجر و حلقه این هیأت چه کاربردهایی داشته و سپس به گونه‌شناسی آن‌ها اعم از اجناس طلایی و نقره‌ای پرداخته می‌شود. در پایان نیز پس از بررسی نظام‌های صوری، عقلانی و زیباشناسی نتیجه حاصل از بررسی ارائه می‌گردد.

در همین راستا سوالات و فرضیه‌های زیر در نظر گرفته شده است:

کالاهای آورده شده هیأت مادها در پلکان شرقی آپادانا از چه آلیاژی ساخته شده است؟ و برای تزئینات آن‌ها از نقش سر چه جانورانی استفاده شده است؟ به نظر می‌رسد از آلیاژی نظیر: طلا، نقره و برنز ساخته شده‌اند و با سر جانورانی هم‌چون شیر، گاو، گوزن، گریفین و ترکیبی تزئین شده‌اند.

۱- سلام نوروزی: عرض تبریک سال نو از سوی سفراء، هیئت‌های بازرگانی و درباریان در ایام نوروز همراه با جشن و شادی.



شکل ۱- هیأت بازرگانی ماد در بدنه پلکان شرقی آپادانا (Root, 2002: 28)

مواد و روش‌شناسی پژوهش

روش اصلی پژوهش توصیفی-تحلیلی است و انجام تحقیقات شامل دو مرحله است؛ مطالعات کتابخانه‌ای که شناسایی منابع مرتبط با پژوهش حاضر را در بر می‌گیرد. در مرحله بعدی تحلیل داده‌ها و اطلاعات به دست آمده انجام می‌پذیرد. از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی میدانی، موزه‌ای و متون و همچنین استفاده از وبسایت موزه‌های مهم و معروف دنیا که برخی از گونه‌های فلزی ظروف در آن نگهداری می‌شوند، مواد پژوهش مشخص شد. در حوزه میدانی بر روی نقش برجسته پلکان شرقی آپادانا و نگاره هیئت بازرگانی مادها و ارمنی‌ها تمرکز شد؛ این نگاره ۹ نفر مادی را نشان می‌دهد که به همراه خود ۱ عدد آمفورا، یک جفت جام، یک عدد خنجر و دو جفت حلقه را حمل می‌کنند. هیئت ارمنی فقط به همراه خود یک عدد آمفورا حمل می‌کنند. به‌طور کل در نقش برجسته‌های پلکان شرقی آپادانا تعداد تصویر ۳۹ عدد نقوش برجسته ظروف وجود دارد که از این تعداد، ۴ عدد آمفورا، ۸ عدد جام، ۴ عدد پیاله، ۴ عدد عطردان و ۱۹ عدد کاسه وجود دارد. در موزه ایران باستان تعداد ۲۸ عدد ظرف از دوره هخامنشی نگهداری می‌شود که شامل: کاسه (۲ عدد سنگی، ۳ عدد سفالین و ۳ عدد فلزی از طلا، نقره و مفرغ هر کدام ۱ عدد که در مجموع ۸ عدد هستند)، بشقاب (شامل ۲ عدد سفالین، ۱ عدد نقره‌ای و ۸ عدد سنگی و در مجموع ۱۱ عدد)، پیاله (شامل ۳ عدد سفالین و ۱ عدد سنگی که در مجموع ۴ عدد)، کوزه (شامل ۲ عدد سفالین و ۲ عدد نقره‌ای و در مجموع ۴ عدد) و ۱ عدد عطردان سنگی (مرمر) است. در موزه رضا عباسی تعداد ۱۷ عدد ظرف از دوره هخامنشی نگهداری می‌شود که عبارتند از: کاسه شامل ۴ عدد فلزی (۲ عدد طلائی و ۲ عدد نقره‌ای)، ۱ عدد سفالین و ۲ عدد سنگی و در مجموع ۷ عدد، گلدان شامل ۱ عدد سنگی، جام شامل ۲ عدد

طلائی، بشقاب شامل ۳ عدد طلائی، ۱ عدد نقره‌ای، ۱ عدد مفرغی و در مجموع ۵ عدد، و کوزه شامل ۱ عدد طلائی و ۱ عدد سفالین در مجموع ۲ عدد. این نمونه‌ها مواد مطالعاتی پژوهش را تشکیل می‌دهند.

یافته‌های پژوهش

ظروف هیأت مادها و گونه‌شناسی آنها

این هیأت در روز سلام نوروزی به همراه خود یک عدد آمفورا و یک جفت جام به ارمنان آورده‌اند (شکل ۲: ۱) که به وسیله دو نفر از اعضای این هیأت حمل می‌گردند، از این ظروف برای حمل آب، شراب و دیگر مایعات استفاده می‌کردند و در مراسم تشریفاتی، رسمی و گاه میهمانی-های درباری که اشراف برگزار می‌کردند، استفاده می‌شد. ظروف از لحاظ تقسیم‌بندی فرم به دو گروه باز و بسته تقسیم می‌شد که از این میان، آمفورا و جام‌های به ارمنان آورده شده هیأت مادها از نوع فرم باز هستند، اما بدنه ظروف این هیأت فاقد نقش و ساده هستند. آمفورای این هیأت دارای دو دسته در دو طرف ظرف و یک دسته در بالای لبه آن است و لوله آن شبیه به منقار پرندگان است که برخی از نمونه‌های آن در کاوش‌های سیلک کاشان کشف شده‌اند (شکل ۲: ۲). که این نشان‌گر این مطلب است که مادها به چنین ظروفی علاقه‌مند بودند و که این علاقه‌مندی یک بار دیگر از سوی این هیأت در بدنه پلکان شرقی آپادانا به نمایش گذاشته شده است. علاوه بر آمفورا، آن‌ها حامل یک جفت جام هستند که جام‌ها استوانه‌ای و قیفی‌شکل هستند و از بالا به پایین تنگ و باریک به نظر می‌رسند و یک خط افقی بین لبه و بدنه فاصله انداخته است.

رمان گیرشمن در کتاب هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی جنس آمفورای هیأت مادها در پلکان شرقی آپادانا را فلزی تشخیص داد و آن را با ظرف برنزی موزه

هیأت مادها علاوه بر آمفورا به همراه خود یک جفت جام به ارمغان آورده بودند که نمونه طلائی آن در موزه رضا عباسی نگهداری می‌شود (شکل ۲: ۶) این اثر تا حدی کیفی شکل است و در تزیینات این جام از نقوش جانوری به شکل کله‌های گوزن در بخش لبه و نقوش هندسی به شکل شیارهای افقی در بخش بدنه این جام به کار رفته است. هنرمندان هخامنشی برای تزیین کردن ظروف فلزی ارزشمند از نقوش جانوران واقعی (شیر، گاو و گوزن) و نقوش جانور اساطیری (شیردال) استفاده می‌کردند که این نوع تزیین را از هنر تمدن‌های گذشته نظیر ایلام و ماد الگوبرداری کرده بودند (طاهری، ۱۳۹۱: ۱۹-۱۷). علاوه بر نقوش جانوری از نقوش هندسی به شکل شیارهای افقی در تزیین جام طلائی موزه رضا عباسی استفاده شده است که راجر موری و کامیار عبدی (موری و عبدی، ۱۳۷۹: ۲۴۱)، مارگارد میلر (Miller, 1993: 123) و هاید ماری کخ (کخ، ۱۳۸۶: ۷۵) معتقدند که این شیارهای افقی در ظروف فلزی مورد علاقه هنرمندان هخامنشی بوده و همواره از آن استفاده می‌کردند.

در موزه بریتانیا جام نقره‌ای نگهداری می‌شود که از لحاظ فرم و کاربرد شبیه به نگاره جام‌های هیأت مادها در پلکان شرقی آپادانا است (شکل ۲: ۷). در بخش لبه این جام از تزیینات گیاهی (گل نیلوفر و پالم) استفاده شده است که با توجه به نظر گیرشمن در کتاب هنر ایران؛ در دوران ماد و هخامنشی که معتقد بود هنرمندان در این دوره برای زیباسازی ظروف فلزی که ارزش فراوانی داشتند، از طبیعت الگوبرداری کرده بودند (گیرشمن، ۱۳۹۰: ۲۵۶)؛ اما این در حالی است که در شمال و جنوب تراس کاخ شاهی در کار-توکولتی نینور با آثاری از نقاشی دیواری به دست آمده است (شکل ۲: ۸) و این نقاشی‌ها به صورت افقی هستند که این نقاشی‌ها در هنر برخی از اقوام تأثیرگذار بودند (مجیدزاده، ۱۳۸۰: ۱۶۷). کاخ کارتوکولتی نینور از آثار دوره آشور است که در تزیینات دیوارهای آن از نقوش گیاهی به شکل گل نیلوفر و گل نخل استفاده شده است و این تزیینات شباهت فراوانی به نقوش گیاهی لبه جام نقره‌ای موزه بریتانیا را دارد (شکل ۲: ۹) که هنرمندان هخامنشی از هنر ممالک همجوار به خصوص

لوور مقایسه کرد (شکل ۲: ۳) و معتقد بود که شبیه به همدیگر هستند (گیرشمن، ۱۳۹۰: ۹۵). علی سامی در کتاب پایتخت‌های شاهنشاهی هخامنشی (سامی، ۱۳۸۹: ۱۴۷ و ۱۴۶) و جان کرتیس در کتاب امپراتوری فراموش شده جهان پارسیان باستان (کرتیس، ۱۳۹۲: ۱۰۳) معتقدند که ظروف آورده شده از سوی هیأت مادها اعم از آمفورا و جام از جنس فلزات گران‌بها نظیر طلا و نقره بودند که نمونه طلائی از آمفورا را در موزه رضا عباسی تهران شاهد هستیم که بدنه این اثر مانند آمفورای هیأت مادها در پلکان شرقی دارای بدن شلغمی شکل است. در ساخت این اثر از نقوش هندسی به شکل خطوط افقی و خطوط عمودی در قسمت لبه و انتهای ظرف و از نقوش گیاهی به شکل گل نیلوفر و گل نخل در بدنه ظرف به کار رفته و از روش قالب‌گیری، چکش‌کاری و قلمزنی در ساخت و تزیین کردن آن استفاده شده است (شکل ۲: ۴) و از لحاظ فرم و کاربرد شبیه به آمفورای هیأت مادها است.

موزه ایران باستان از موزه‌های مهم در معرفی تمدن و فرهنگ ایران است و در دل خود آثار فراوانی از دوران گذشته جای داده است. یکی از این آثار آمفورای نقره‌ای است (شکل ۲: ۵) که شبیه به نگاره آمفورای هیأت مادها در پلکان شرقی است. این اثر دو دسته دارد که به بخش لبه و بدنه ظرف متصل شده و در تزیینات آن از نقوش هندسی استفاده شده است.

در محوطه باستانی فیلیپوکا در روسیه آمفورای نقره‌ای به دست آمده که مربوط به میانه قرن پنجم و اوایل قرن چهارم قبل از میلاد است. هر چند که این اثر فاقد تزیینات گیاهی به شکل گل لوتوس و برگ نخل است، اما تزیینات هندسی خیاری شکل دارد و به نظر می‌رسد در کارگاه‌های آسیای صغیر تولید شده است (Treister, 2010: 237-238). هنرمندان هخامنشی در تزیینات ظروف فلزی و ارزشمند از نقوش هندسی خیاری شکل استفاده فراوان کردند که آمفورای یافته شده در سایت فیلیپوکای روسیه این چنین تزییناتی دارد. این اثر دارای یک دسته می‌باشد که هم کار لوله را انجام می‌دهد و هم کار دسته را بر عهده دارد (Yablonsky, 2010: 139). آمفورای محوطه فیلیپوکا شبیه به نگاره آمفورای هیأت ماد در پلکان شرقی آپادانا است.

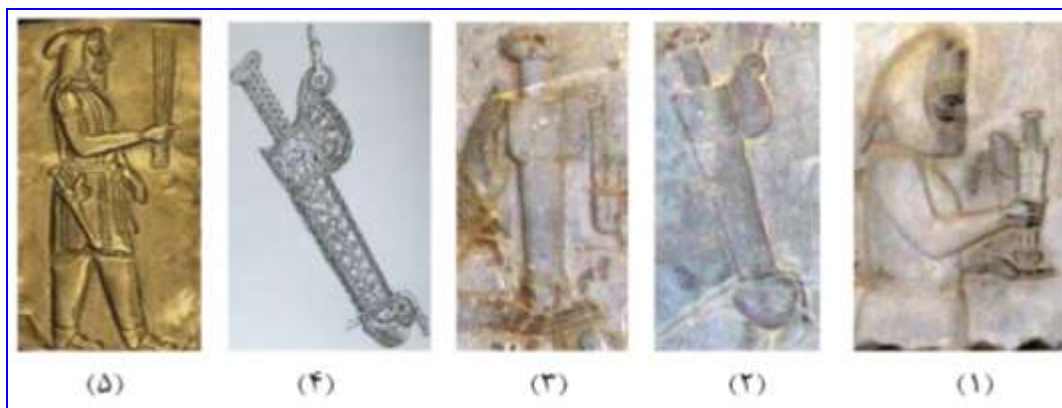
می‌باشد و در تزئینات آن نقوش هندسی به شکل خطوط افقی در بخش بدنه و نقوش گیاهی در بخش انتهایی جام به کار رفته است (شکل ۲: ۱۰).

هنر آشور از طریق ارتباطات فرهنگی و اجتماعی آشنا شده و آن را الگوی کار خود قرار داده بودند.

در موزه ارمیتاژ لنینگراد روسیه جام نقره‌ای متعلق به دوره هخامنشی نگهداری می‌شود که شبیه به جام هیأت مادها



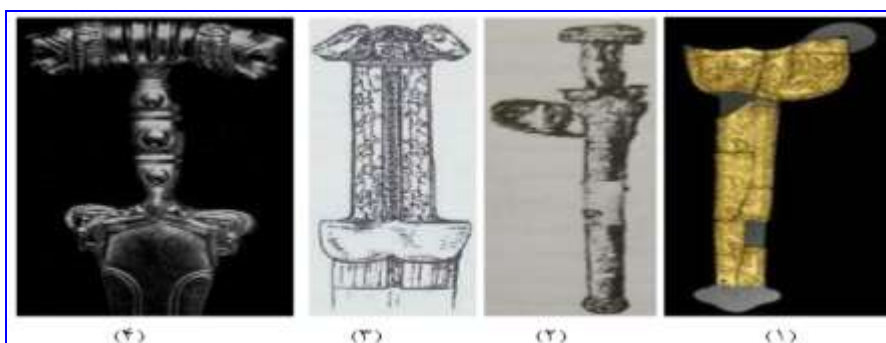
شکل ۲-۱). حاملین ظروف، نگاره هیئت ماد در پلکان شرقی (عکس از نگارندگان)، (۲) سفال سیلک کاشان (سرفراز و فیروزمندی، ۱۳۸۸: ۲۹)، (گیرشمن، ۱۳۷۲: ۷۶)، (۳) ظرف برنزی موزه لوور (<https://www.louvre.fr/en>), (۴) آمفورای طلایی موزه رضا عباسی (۱۳۸۸: ۲۹)، (گیرشمن، ۱۳۷۲: ۷۶)، (۳) ظرف برنزی موزه لوور (<https://www.louvre.fr/en>), (۴) آمفورای طلایی موزه رضا عباسی (<https://www.rezaabasimuseum.ir>), (۵) آمفورای نقره‌ای موزه ایران باستان (<http://www.nationalmuseumofiran.ir>), (۶) جام طلایی موزه رضا عباسی (<https://www.rezaabasimuseum.ir>), شکل (۸) جام نقره‌ای موزه بریتانیا (<https://www.britishmuseum.org>), (۸) نقوش گیاهی کاخ آشور (مجیدزاده، ۱۳۸۰: ۱۶۷)، (۹) تزئینات گیاهی لبه جام نقره‌ای موزه بریتانیا (کخ، ۱۳۸۶: ۲۰۶)، (۱۰) جام نقره‌ای موزه ارمیتاژ روسیه (Treister, 2008: 152).



شکل ۳- ۱) نگاره یکی از اعضای هیئت مادها در پلکان شرقی آپادانا حامل خنجر (ملازاده، ۱۳۹۶: ۳۹۹)، ۲) نگاره خنجر هیئت سکاها در پلکان شرقی آپادانا (اشمیت، ۱۳۸۵: لوحه ۳۷)، ۳) نگاره خنجر هیئت سغدی در پلکان شرقی آپادانا (عکس از نگارندگان)، ۴) نگاره خنجر رئیس تشریفات در نگاره بارعام داریوش اول (Rrazmju, 2005: 309)، ۵) پلاک طلائی گنجینه جیحون (طاهری، ۱۳۹۱: ۱۷۷)

در انتهای دسته این خنجر از تزئینات کله گاوی و گل لوتوس به کار رفته است (شکل ۴: ۳) و بر دسته این اثر نقش گوزن‌ها که در حال فرار، تزئین شده است (کخ، ۱۳۸۶: ۳۰۳). دسته خنجر زرین مجللی در موزه ایران باستان مزین به سر دو شیر نگه‌داری می‌شود (شکل ۴: ۴) که در این خنجر در بخش بالای تیغه سر دو بزکوهی نیز دیده می‌شود (گیرشمن، ۱۳۹۰: ۲۶۷). در موزه متروپولیتن نیویورک خنجری طلائی با کله شیر وجود دارد که شبیه به نمونه خنجر نگه‌داری شده در موزه ایران باستان است (سامی، ۱۳۸۹: ۲۷۱). هنرمندان هخامنشی علاقه فراوانی داشتند که انتهای دسته خنجرها را به شکل کله جانوران تزئین کنند که بیشتر آن‌ها را جانورانی از قبیل شیر، گاو و بزکوهی تشکیل می‌دادند. این هنرمندان برای ساخت خنجر از روش قالب‌گیری به همراه چکش-کاری و برای ایجاد نقوشی زیبا از روش قلمزنی بر روی آن‌ها به کار می‌بردند.

با توجه به آن که هیأت مادها در یک روز خاص و مهم مانند ایام نوروز خنجری را به ارمغان آورده‌اند به احتمال فراوان از جنس فلز گران‌بها ساخته شده است که در کاوش‌های غیر علمی گنجینه جیحون یک نمونه غلاف خنجر از جنس طلا در این گنجینه کشف گردید (شکل ۴: ۱) که شبیه به خنجر هیأت مادها در پلکان شرقی آپادانا می‌باشد. روی این غلاف نقش اسب و سوارکار و همچنین تعقیب و شکار جانوران به نمایش درآمده است (ملازاده، ۱۳۹۶: ۳۹۸). در برخی از محوطه‌های سکایی در شمال دریای سیاه و در محوطه تخت سنگین که به محوطه گنجینه جیحون نزدیک است خنجری کشف شده است (شکل ۴: ۲) که شبیه به نگاره خنجر هیأت مادها می‌باشد که بدنه آن باریک و نقوش جانوری روی غلاف آن است (Barnett, 1962: 5). در محوطه چرتوملیک در جنوب روسیه خنجری کشف شده که از ورقه طلا برای ساخت آن استفاده شده است.



شکل ۴- ۱) غلاف طلائی گنجینه جیحون (Curtis and Tallis, 2005 : 233)، ۲) خنجر محوطه تخت سنگین (Barnett, 1962 : 6)، ۳) خنجر موزه ارمیتاژ لنینگراد (کالیکان، ۱۳۸۵: ۱۵۲)، ۴) خنجر موزه ایران باستان (سامی، ۱۳۸۹: ۲۷۱).

حلقه‌ها و گونه‌شناسی آن‌ها

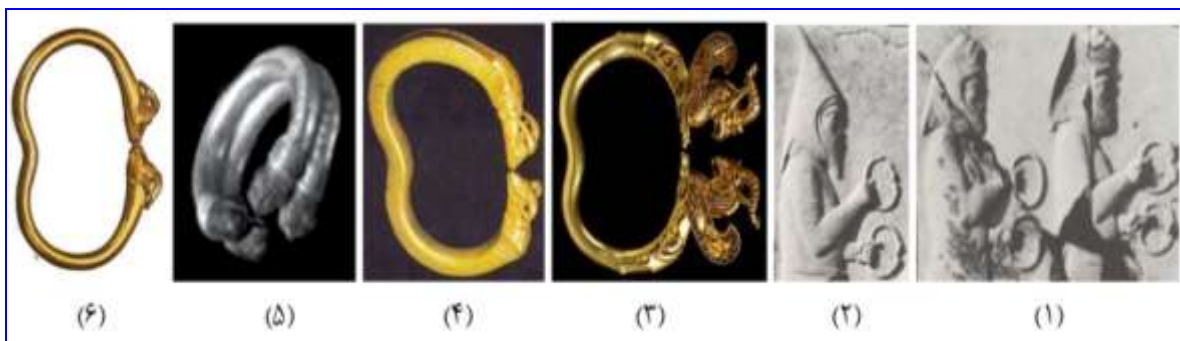
مادها در پلکان شرقی علاوه بر ظروف و خنجر به همراه خود دو جفت حلقه به ارمغان آورده‌اند که دو نفر از اعضای هیئت آن را حمل می‌کنند (شکل ۵: ۱). نه تنها مادها، بلکه هیأت‌های بازرگانی سکاها و سغدی‌ها در پلکان شرقی به همراه خود یک جفت حلقه به ارمغان آورده‌اند که شباهت فراوانی به حلقه‌های آورده شده مادها را دارد (شکل ۵: ۲). به نظر می‌رسد که هیئت‌های نامبرده علاقه فراوانی به چنین حلقه‌هایی داشته‌اند. از این حلقه‌ها در مراسم تشریفاتی و میهمانی‌های رسمی درباری استفاده می‌کردند که مادها در پلکان شرقی آپادانا به تصویر کشیده‌اند. اریک اشمیت در کتاب تخت جمشید (اشمیت، ۱۳۸۵: ۸۴) و علی سامی در کتاب پایتخت‌های شاهنشاهان هخامنشی (سامی، ۱۳۸۹: ۱۴۸) هر دو معتقد هستند که حلقه‌های حمل‌شده هیئت مادها از نقش سر جانوران در تزئین حلقه‌ها بهره برده‌اند. در بین اشیای کشف شده در گنجینه زیویه^۱ تعدادی زیورآلات از قبیل دستبند و حلقه مشاهده گردید که تزئیناتی به شکل سر جانوران در آن‌ها به کار رفته است (سرفراز و فیروزمندی، ۱۳۸۸: ۹۹).

در کاوش‌های خزانه تخت جمشید علاوه بر مجسمه و عطردان تعدادی از دستبندها و حلقه‌ها که دو سر آن‌ها دارای تزئینات جانوری بودند، کشف گردید (Schmidt, 1970: 79). هنرمندان هخامنشی از نقوش جانوران خیالی و واقعی مانند گریفین یا شیردال، شیر، جانوران بزسان و پرندگان و نقوش گیاهی هم‌چون گل نیلوفر و گل رزت استفاده می‌کردند که هر یک نشان‌دهنده اعتقاد به نیرویی اسطوره‌ای بودند. مثلاً: برخی از قسمت‌های عضلات جانور را برجسته نشان داده بودند (پرادا، ۱۳۵۷: ۲۴۶). حلقه‌هایی که هیئت ماد که به ارمغان آورده‌اند قطعاً تزئیناتی داشته است، اما به دلیل عوامل طبیعی و انسانی دچار آسیب شده و تزئینات آن‌ها نامعلوم و نامشخص است.

اگر قبول کنیم که تزئینات به کار رفته در حلقه‌هایی که مادها آوردند، از نقوش جانوران اساطیری بوده است یک نمونه از آن‌ها در موزه بریتانیا نگهداری می‌شود که جنس آن از طلاست و تزئینات آن به شکل گریفین است که

هنرمندان هخامنشی نقش گریفین را در تزئینات کالاهای ارزشمند از هنر ممالک همجوار به خصوص آشور، ایلام نو و مادها الگوبرداری کردند (شکل ۵: ۳). حلقه طلایی موزه بریتانیا که در گنجینه جیحون کشف شده در برخی از قسمت‌های آن خالی است؛ اما به احتمال زیاد قبلاً این جاهای خالی را با سنگ‌های قیمتی پر و سپس تزئین می‌کردند. گنجینه نام‌برده در کنار رودخانه جیحون یا آمودریا در سرزمین کنونی تاجیکستان و به احتمال زیاد از تپه باستانی تل قباد که گذرگاهی در ساحل شمالی رود است؛ در میان سال‌های ۱۸۷۷ تا ۱۸۸۰ میلادی در کاوش غیر علمی به دست آمده است (کرتیس، ۱۳۸۷: ۱۰۲)؛ اما اگر تزئینات به کار رفته در حلقه‌های هیئت مادها در پلکان شرقی دارای نقوش جانوران واقعی باشد؛ یک نمونه از آن در موزه کارلرزروهه در کشور آلمان نگهداری می‌شود (کخ، ۱۳۸۶: ۲۸۹) که جنس آن از طلاست و از نقش شیر و گوزن در تزئینات آن استفاده شده است؛ در این حلقه مشاهده می‌گردد که شیر در حال بلعیدن گوزن است (شکل ۵: ۴). یک نمونه طلایی دیگری از حلقه در موزه رضا عباسی نگهداری می‌شود (شکل ۵: ۵) که هر دو سر این حلقه به سر شیر ختم می‌شود (راعی، ۱۳۹۲: ۶۷). در موزه سن سیناتی آمریکا حلقه‌های طلایی وجود دارد که در تزئینات به کار رفته در آن از سر شیر استفاده شده است (سامی، ۱۳۸۹: ۱۲۹). در کلکسیون شخصی دکتر ربر حلقه نقره‌ای وجود دارد که برای تزئینات این اثر، نقش سر گوزن به کار رفته است (همان، ۱۰۶). در موزه نیکوزیای قبرس حلقه‌های طلایی نگهداری می‌شود (شکل ۵: ۶) که انتهای این حلقه به سر گوزن ختم می‌شود (کالیکان، ۱۳۸۵: ۱۲۸). در موزه لوکارلر حلقه‌های طلایی وجود دارد که در تزئینات انتهای دو سر آن سر گوزن به کار رفته است (Treister, 2008: 247). نمونه‌های فراوانی از حلقه‌های هخامنشی در موزه‌های مهم دنیا نگهداری می‌شوند که هنرمندان هخامنشی برای ساخت این نوع حلقه‌ها از روش قالب‌گیری و برای ایجاد نقش بر روی آن‌ها از روش قلم-زنی استفاده کردند.

۱- گنجینه زیویه: این گنجینه را در سال ۱۳۲۵ ه.ش پسرک چوبانی در شهرستان سقز کشف کرد و تعدادی از آثار این گنجینه در موزه ملی و موزه‌های خارجی نگهداری می‌شوند که بعدها در ادبیات باستان‌شناسی به گنجینه زیویه شهرت یافت.



شکل ۵-۱) حاملین حلقه‌ها در نگاره هیئت ماد (اشمیت، ۱۳۸۵: لوحه ۲۷، ۲) حامل حلقه‌ها در نگاره هیئت سکاها (اشمیت، ۱۳۸۵: لوحه ۳۷، ۳) حلقه طلایی با تزئینات گریفین موزه بریتانیا (طاهری و بایرامزاده، ۱۳۹۷: ۱۷۷)، ۴) حلقه طلایی موزه کارلرزوهه آلمان (۵) حلقه طلایی با تزئینات کله شیر موزه رضا عباسی (۶) حلقه طلایی با تزئینات سر گوزن موزه نیکوزیای قبرس (کالیکان، ۱۳۸۵: ۱۲۸).

نتیجه‌گیری

هیأت بازرگانی مادها یکی از ۲۳ هیأت حکشده در بدنه پلکان شرقی آپادانا است که در روز سلام نوروزی به همراه خود یک عدد آموغرا، یک جفت جام، یک عدد خنجر و دو جفت حلقه به ارمغان آورده بودند که همه کالاهای یاد شده کاربرد رسمی و تشریفاتی داشته و مورد استفاده طبقه اشراف جامعه ایران در آن دوره بودند؛ هم‌چنین از آموغرا و جام‌ها علاوه بر مراسم رسمی و تشریفاتی در میهمانی‌های درباری استفاده می‌شده است و ظروف این هیأت و هم‌چنین گونه‌های فلزی آن‌ها در موزه‌های داخلی و خارجی نگهداری می‌شود. از لحاظ تقسیمات فرم، ظروف مربوط به فرم باز هستند. روی بدنه ظروف هیأت یاد شده، نقشی وجود ندارد؛ اما در گونه‌های فلزی نگهداری شده در موزه‌های داخلی و خارجی از تزئینات جانوری، گیاهی و هندسی استفاده شده است که هنرمندان هخامنشی تزئینات جانوری و گیاهی را از هنر ممالک همجوار به-خصوص از هنر ایلام، ماد و آشور الگوبرداری کردند؛ اما تزئینات هندسی که به شکل خطوط و شیارهای افقی و عمودی هستند هنر اصیل و ذاتی هخامنشیان بوده و از هر جای دیگری الگوبرداری نشده است. خنجر از دیگر کالاهای آورده شده هیئت مادها می‌باشد که شبیه به خنجر هیئت سکاها در پلکان شرقی می‌باشد که به احتمال فراوان مادها از روی نمونه سکاها الگوبرداری کردند و هنرمندان هخامنشی خود از روی نمونه‌های مادها الگوبرداری کردند. انتهای دسته خنجر هیئت مادها بیضی-شکل است؛ اما بعضی از گونه‌های آن در موزه‌های داخلی و

خارجی به شکل سر جانور است؛ زیرا هنرمندان هخامنشی علاقه فراوانی به ایجاد نقوش جانوری روی خنجرها داشتند؛ هم‌چنین روی برخی از غلاف‌های خنجر، نقوش انسانی و جانوری وجود دارد. از دیگر کالای این هیئت می‌توان به حلقه اشاره کرد که علاوه بر مادها هیئت‌های سکاها و سغدی‌ها هم حلقه‌هایی شبیه به حلقه‌های مادها با خود به ارمغان آورده بودند که این نشان از علاقه مادها، سکاها و سغدی‌ها در استفاده از چنین حلقه‌هایی است. به گواه برخی از دانشمندان انتهای دو سر حلقه‌های هیئت مادها به شکل سر جانور است که برخی از نمونه‌های فلزی آن با تزئینات سر جانور (اساطیری و واقعی) در موزه‌های داخلی و خارجی نگهداری می‌شود. نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد هنرمندان هخامنشی برای تزئین ظروف اعم از آموغرا و جام و هم‌چنین خنجر و حلقه، یک اسلوب خاص و ثابتی در ساخت آن‌ها به کار می‌بردند که شامل نقوش جانوری (واقعی و اساطیری)، نقوش گیاهی (گل نیلوفر و گل نخل) و نقوش هندسی (خطوط افقی و عمودی) بود؛ در ساخت این اشیا از روش قالب‌گیری، چکش‌کاری به همراه قلم‌زنی استفاده می‌کردند. یادآور می‌شود برخی از گونه‌های فلزی اشیا نام‌برده اکنون زینت‌بخش موزه‌های مهم دنیا هستند.

تشکر و قدردانی

از زحمات آقای دکتر بهروز افخمی تشکر و سپاسگزاری به عمل می‌آید.

منابع

۱. اشمیت، اریک، ۱۳۸۵، تخت جمشید، (چاپ دوم)، ترجمه عبدالله فریار، انتشارات امیرکبیر، تهران.
۲. پرادا، ادیت، ۱۳۵۷، هنر ایران باستان، (چاپ اول)، ترجمه یوسف مجیدزاده، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۳. راعی، ریحانه، ۱۳۹۲، الگوهای سنتی و مدرن طراحی زیور ایرانی از پیش از مادها تا پهلوی، مجله علمی - پژوهشی پژوهش هنر، شماره ۳.
۴. رجبی، پرویز، ۱۳۸۰، هزاره‌های گم‌شده، (چاپ دوم)، انتشارات توس، تهران.
۵. رف، مایکل، ۱۳۸۱، نقش برجسته‌ها و حجاران تخت جمشید، (چاپ اول)، ترجمه هوشنگ غیائی‌نژاد، انتشارات گنجینه هنر، تهران.
۶. سامی، علی، ۱۳۸۹، تمدن هخامنشی (جلد دوم)، انتشارات سمت، تهران.
۷. سرفراز، علی‌اکبر، فیروزمندی، بهمن، ۱۳۸۸، باستان‌شناسی و هنر ایران در دوران تاریخی، (چاپ چهارم) انتشارات مارلیک، تهران.
۸. شاپورشهبازی، علیرضا، ۱۳۸۴، راهنمای مستند تخت جمشید، (چاپ اول)، انتشارات سفیران، تهران.
۹. طاهری، صدرالدین، بایرام زاده، رضا، ۱۳۹۷، بررسی ساختاری آثار گنجینه جیحون، مجله علمی - پژوهشی، مطالعات باستان‌شناسی، سال ۱۰، شماره ۲.
۱۰. طاهری، صدرالدین، ۱۳۹۱، گوپت و شیردال در خاورباستان، مجله علمی - پژوهشی هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی، دوره ۱۷، شماره ۴، ۱۸.
۱۱. کالیکان، ویلیام، ۱۳۸۵، باستان‌شناسی و تاریخ هنر در دوران مادی‌ها و پارسی‌ها، (چاپ دوم)، ترجمه گودرز اسعد بختیاری، انتشارات پازینه، تهران.
۱۲. کخ، هاید ماری، ۱۳۸۶، از زبان داریوش، (چاپ هشتم)، ترجمه پرویز رجبی، انتشارات کارنگ، تهران.
۱۳. کرتیس، جان، ۱۳۸۷، ایران باستان به روایت موزه بریتانیا، (چاپ اول)، ترجمه آذر بصیر، انتشارات امیرکبیر، تهران.
۱۴. کرتیس، جان، ۱۳۹۲، امپراتوری فراموش‌شده جهان پارسیان باستان، (چاپ اول)، ترجمه فرخ مستوفی، انتشارات کتاب آمه، تهران.
۱۵. گیرشمن، رمان، ۱۳۷۲، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، (چاپ نهم)، انتشارات معین، تهران.
۱۶. گیرشمن، رمان، ۱۳۹۰، هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی، ترجمه عیسی بهنام، (چاپ نهم)، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
۱۷. مجیدزاده، یوسف، ۱۳۸۰، تاریخ و تمدن بین‌النهرین، (چاپ اول)، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۱۸. ملازاده، کاظم، ۱۳۹۶، باستان‌شناسی ماد، (چاپ سوم)، انتشارات سمت، تهران.
۱۹. موری، راجر، عبدی، کامیار، ۱۳۷۹، آن چه که ایرانیان به مجموعه آثار فرهنگی هخامنشی سپردند، مجله اثر، شماره ۳۲-۳۱.
۲۰. نجف‌زاده، ابوالحسن، ۱۳۹۲، تخت جمشید راهنمای کلاسیک و مستند، (چاپ اول)، انتشارات پازینه، تهران.

21. Barnett, R. D, 1962, Median Art, Iranica Antiqua.

22. Curtis, J. and N. Tallis, 2005, Forgotten Empire, the World of Ancient Persian, British Museum Press.

23. Miller, Margaret g, 1993, Archaeologische Mitteilungen Aus Iran, Berlin, First Edition.

24. Muscarella, O. W, 1987, Median Art and Medizing Scholarship, Journal of Near Eastern Studies, 45 (2), 109 - 127.

25. Razmjju, Shahrokh. 2005, In Search of the Lost Median Art", Iranica Antiqua, XL, 271 - 314.

26. Root, C. M., 2002, Medes and Persians, the State of Things, Ars Orientalist.

27. Schmidt, E. 1970, Persepolis II: The royal tombs and other monuments, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois.

28. Treister, M. 2010, Achaemenid & Achaemenid Inspired Goldware & Silverware Jewelry & Arms & their Imitation to the North of the Achaemenid Empire, In Achaemenid Impacts in the Black Sea, eds. Nieling & Rehm, 223-279, Aarhus.

29. Treister, M. 2008, Proizvedenija torevtiki Achemenidskogo stilya na, Achaemenid skuyu temu; Sarmatskich Pogrebeniyach Prochorovskogo Filip povskogo Kurgannych Mogil nikov Yuzhnom Priurale in L.T. Jablonskij, Rannie Kocevniky Volgo ural skogo regiona.
30. Yablonsky, L. T, 2010, New excavation of the early nomadic burial ground at Filippovka (Southern Ural Region, Russia), American Journal of Archaeology 114(1): 129-143.
31. Htt://www.nationalmuseumofiran.ir
32. Htps:// www.britishmuseum.org
33. Htps://www.carlsruhemuseum.de
34. Htps://www.louvre.fr/en
35. Htps://www.rezaabasimuseum.ir